

9. Российское предпринимательское право / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.libsid.ru/rossiyskoe-predprinimatelskoe-pravo/rossiyskoe-predprinimatelskoe-pravo>.
10. Государство и право. Понятие и предмет теории государства и права / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jurisprudentsia.ru/?p=115>. – (Критерии деления права на отрасли).
11. Вовленко Н.Н. Система права / Н.Н. Вовленко / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kursach.com/biblio/0010004/1402.htm>. – (Лекция 14).
12. Образовательное право: термин и понятие / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lexed.ru/pravo/notes/?yagofar2006.html>.

УДК 342. 1: 378.147 (092) (100)

ПРЕДМЕТ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ: ІННОВАЦІЇ У ВИВЧЕННІ

Бостан Л.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню проблеми викладання навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” у вищих навчальних закладах юридичної освіти.

Ключові слова: історія, держава, право, зарубіжні країни, наука, навчальна дисципліна.

Бостан Л.М. ПРЕДМЕТ ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН КАК УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ: ИННОВАЦИИ В ИЗУЧЕНИИ / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена исследованию проблемы преподавания учебной дисциплины “История государства и права зарубежных стран” в высших учебных заведениях юридического профиля.

Ключевые слова: история, государство, право, зарубежные страны, наука, учебная дисциплина.

Bostan L.M. SUBJECT OF HISTORY OF THE STATE AND LAW OF FOREIGN COUNTRIES AS EDUCATIONAL DISCIPLINE: INNOVATIONS IN STUDY / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article is devoted to research of problem of teaching of educational discipline “History of the state and law of foreign countries” in higher educational establishments of legal type.

Key words: history, state, right, foreign countries, science, educational discipline.

В умовах технологізації світового освітнього простору завдання гуманітарної освіти людини, її гуманістичного виховання як творчої особистості, здатної до самостійного критичного мислення, стають у системі освіти менш пріоритетними, а найчастіше і зовсім витісняються з освітнього процесу. Саме це можна сказати про систему вищої юридичної освіти. У пошуках шляхів її реформування сьогодні все частіше можна почути аргументи на необхідність “юридизації” навчального процесу за рахунок скорочення навчальних дисциплін, які за своїм змістом не несуть професійно спрямованого навантаження, а подекуди навіть і за рахунок теоретичних і історико-правових дисциплін. Слід зауважити, що для цього є певні підстави, оскільки зміни в базових, фундаментальних науках, і, відповідно, у навчальних дисциплінах, які вивчаються у вищих навчальних закладах, відбуваються дуже повільно.

Візьмемо для прикладу історію держави і права зарубіжних країн. Переважна більшість підручників і посібників з цієї навчальної дисципліни авторів як вітчизняних, так і близького зарубіжжя, ґрунтуються на сталих, розроблених ще радянською історіографією, положеннях. Це стосується, передусім, таких її аспектів, як визначення предмета науки «історія держави і права», а звідси і предмета (змісту) навчальної дисципліни, її назви, підходів до періодизації історичного процесу державо- і правотворення, а отже, зокрема – до визначення історичних типів держави і права. Однією з причин цього, на нашу думку, є недостатня увага науковців до цих проблем.

Аналіз публікацій свідчить, що зазначена проблематика знаходить своє відображення в літературних джерелах, представлених переважно мірою такими групами робіт, як-от: дослідження методологічного спрямування [1; 2; 3; 4], статті, присвячені проблемам викладання історико-правових дисциплін у юридичних вищих закладах освіти [5; 6], навчальні підручники і посібники [7; 8; 9; 10; 11; 12]. Серед останніх новаціями в контексті названих проблем відрізняються авторські розробки російських вчених: В.Г. Графського, А.І. Косарева, В.Г. Омельченка. У них здійснена спроба на основі використання порівняльного методу повному визначити предмет науки і навчальної дисципліни історії держави і права зарубіжних країн, його специфіку, періодизацію і власне назву. Але, як слушно було зазначено А.І. Косаревим, "...тема предмета науки є сферою теорії і її успішне вирішення можливо лише за умови участі широкого кола істориків і теоретиків держави і права, а також спеціалістів окремих галузей знань" [13, 43]. Свідченням тому, що пошук науковців триває, є науково-практичні конференції, семінари, що відбулися останнім часом [14; 15].

Не претендуючи на повне висвітлення означених проблем і зважаючи на потреби навчального процесу, маємо на меті в даному дослідженні концептуально окреслити деякі аспекти співвідношення об'єкта і предмета "Історії держави і права зарубіжних країн" як науки і навчальної дисципліни.

Під терміном "наука" сьогодні розуміють, принаймні, три речі: форму людських знань, систему понять і цілеспрямовану людську діяльність [16]. Об'єкт і предмет науки переважно розглядаються як ціле (реальність) і одиничне (фрагменти реальності у своїх багатоаспектних проявах), на які спрямована пізнавальна наукова діяльність людини. Обравши цей вид діяльності, людина вперше до нього залучається ще на етапі здобуття вищої освіти. У навчальному процесі це реалізується, передусім, через навчальні дисципліни, які і забезпечують входження в ту чи іншу галузь наукових знань. Ось чому так важливо показати тим, хто навчається, коріння науки, тобто виявити для них у найфундаментальніших поняттях об'єкт і предмет науки.

Об'єктом науки юриспруденції сучасні дослідники визначають державу і право як системне утворення, пізнання якого відбувається через дослідження різних його аспектів, виявлення закономірностей їх прояву. Саме закономірності складають предмет вивчення будь-якої науки. Зокрема, прояв закономірностей розвитку держави і права в історичному вимірі є предметом вивчення історико-правових наук: історії держави і права зарубіжних країн, історії вітчизняної держави і права, історії вчень про державу і право, римського права, кожна з яких розглядає їх під власним кутом зору. Проте опрацювання сучасних наукових джерел, навчальних підручників і посібників дає підстави стверджувати, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення предмета науки історії держави і права. Більш того, в уявленнях окремих науковців (теоретиків, істориків держави і права) зберігається змішання об'єкта і предмета вивчення, під якими розуміють: конкретні історичні процеси виникнення і розвитку держави і права; власне державу і право; закономірності (загальні і особливі); риси (загальні і специфічні); умови, причини.

Зрозуміло, що такий стан справ значно ускладнює проблему визначення змісту навчальної дисципліни, яка, зауважимо, не вивчає історію держави і права, а вивчається тими, хто навчається. Отже вона не може бути тотожною за своїм предметом з однойменною наукою, оскільки представляє собою квінтесенцію наукових знань про державу і право в їх історичному вимірі, вироблених науковим співтовариством на момент їх вивчення тими, хто навчається, і, відповідно, які не можуть розглядатися як сталі і незмінні в подальшому. Методологічна неспроможність окремих із них тут очевидна і полягає, на нашу думку, у тому, що вони, в основному, побудовані на виділенні однієї ознаки, структурного елемента, характеристики в цілому на шкоду іншим, унаслідок чого дійсний зміст предмета вивчення історії держави і права значно збіднюється. Більш обґрунтованим у контексті сучасних вимог до фундаментальної підготовки майбутніх юристів, на нашу думку, є такий, що передбачає в якості предмета навчальної дисципліни "Історія держави і права" висвітлення конкретних історичних процесів прояву загальних закономірностей та особливостей виникнення і розвитку держави та права як фрагмента об'єктивної реальності в конкретному історичному часі та історичному просторі.

Однак на це можна зауважити, що таким чином підмінюється предмет теорії держави і права, оскільки вважається, що пізнання закономірностей виникнення і розвитку держави і права є сферою саме цієї фундаментальної юридичної науки. Багато хто з дослідників, торкаючись проблеми співвідношення теорії та історії держави і права, наголошують, що якщо теорія держави і права, яка має справу з загальними закономірностями розвитку державно-правової матерії, відображає історичний процес лише в абстрактній формі, “звільненій від усіх історичних випадковостей” і тільки за допомогою логічного методу, то історія держави і права, вивчаючи “історичні процеси розвитку складної системи державних і юридичних установ”, досліджує їх не “взагалі”, не в абстрактній формі, а у “визначеній конкретно-історичній обстановці, у хронологічній послідовності”, на основі виявлення як загально-історичних закономірностей цих процесів, так і закономірностей, що проявляються в межах тих історичних епох, котрі є найважливішими ступенями в розвитку конкретних суспільних систем [17, VIII]. З такого формулювання предмета історії держави і права, на думку А.І. Косарева, логічно випливає, що закономірності слід розглядати як особливі факти історії [18, 35]. Отже, при всіх відмінностях історія та теорія держави і права мають і багато спільного, як-от: досліджують минуле і сучасне держави і права; виявляючи причини і умови зародження держави і права, головну увагу приділяють закономірностям їх розвитку, вивчають державу і право в цілому, звертаючись до досвіду окремих країн. Перенесення акценту (не відмова) вивчення зі статичних і вузьколокальних станів держави і права (окремі країни) на динаміку, широкомасштабні і різноманітні процеси їх руху створює сприятливі умови для висвітлення як загальних рис та особливостей того чи іншого державно-правового явища, так і виявлення закономірностей їх прояву в історичному вимірі і в історичному просторі.

Врахування зазначеного передбачає структурування навчальної дисципліни, її змістовне наповнення на основі широкого використання понятійно-категоріального апарату теорії держави і права, галузевих наук. Саме інституційний підхід, в основу якого покладено основні поняття і категорії теорії держави і права (державна, історичний тип держави, форма держави, функції та механізм держави; право, форма права, система права та правова система, галузі права, інститути права), дозволяє максимально врахувати специфіку юридичної освіти, “юридизувати” навчальний матеріал.

Окрім того, сприйняття пропонованого визначення предмета історії держави і права можна розглядати і як вагомий аргумент на користь пропозицій щодо повернення прийнятої ще в 30-40-і роки ХХ ст. початкової назви навчальної дисципліни, а саме “Загальна історія держави і права”. Слід зауважити, що зазначена проблема значно ширше і глибше, оскільки стосується висловленої в науці думки щодо необхідності визначення предмета всесвітньої історії держави і права, загальної історії держави і права, історії держави і права, їх співвідношення. У межах даної проблематики на особливу увагу заслуговують теоретичні обґрунтування М.А. Дамірлі. Досліджуючи проблеми історико-правового пізнання він запропонував власне розуміння об’єкта і предмета загальної історії права, виходячи з того, що історія права має бути визнана самостійною наукою. Проте, на нашу думку, воно має методологічне значення і для розуміння історичних процесів державо- і правотворення. Так, об’єктом універсальної (загальної. – Л.Б.) історії права як наукової дисципліни, зазначає автор, “є всесвітній історико-правовий процес, з одного боку, у його цілісності (як єдиний історичний простір) і у відносно великих просторово-часових масштабах, а з іншого – у його більш або менш автономних структурах (галузі, інститути права)” [19, 187]. Предмет же, на думку М. Дамірлі, складають закономірності великих якісно-кількісних змін історико-правового розвитку в глобальному і у відносно великих просторово-часових масштабах, у більш-менш автономних структурах. При цьому наголошується, що національна історія права входить до її об’єкта не окремо і не безпосередньо, а через те загальне, що притаманно всім складовим єдиного історичного простору, будучи внеском в онтологічно цілісний всесвітньо-історичний правовий процес. З огляду на це метою універсальної (всесвітньої) історії права є виявлення загального, універсального, що дозволяє створити картину еволюції права у всесвітньо-історичному масштабі, розкрити специфічний для кожного її етапу зміст і прослідкувати тенденції при переході до наступного етапу, виявити об’єктивно необхідні, суттєві, причинно-наслідкові історичні зв’язки між найбільш важливими подіями [19, 188].

Отже, прийняття рішення про зміну назви навчальної дисципліни – це не другорядне технічне питання, оскільки таким чином на легальній основі можна вирішити питання щодо змісту

навчального матеріалу, визначення “обраних зразків”, “окремих країн”, чий досвід державо- і правотворення, ставши надбанням людства, найбільшою мірою дає уявлення як про загальні закономірності, так і особливості в процесі історичного розвитку державно організованого суспільства, визначає і сьогодні основні тенденції подальшого його розвитку.

Серед різноманіття думок у контексті вищезначеного привертають увагу ідеї О.А. Радзівілла щодо використання цивілізаційного підходу в пізнанні історичних процесів державо і правотворення. Саме цивілізації – великі суспільства регіонального масштабу – носії культурної традиції, на його думку, мають стати одиницями вивчення історії держави і права. “Такий підхід, – зазначає автор, – значно спрощує вивчення величезного масиву інформації, накопиченого історико-правовими науками, дозволяє зосередитись на головному – усвідомленні на різних конкретних прикладах суспільної обумовленості інститутів держави і права, визначення міри їх своєрідності і подібності в різних суспільствах, зростання в історії зворотного впливу цих інститутів на розвиток суспільства” [20, 267-268].

У зв’язку з цим постає дуже важливе питання – обрання критеріїв відбору навчального матеріалу. Найбільш поширеним сьогодні продовжує залишатися такий, що визнає боротьбу за гегемонію різних соціальних груп (націй, класів) головним чинником історичного розвитку будь-якої країни, групи країн, людства в цілому. Акцентуація переважною мірою на таких подіях і явищах в історії державо і правотворення виконує, на нашу думку, деструктивну, а не конструктивну роль, оскільки “підживлює” в генетичній пам’яті як окремих народів, так і людства в цілому, те, що їх роз’єднує, а значить і руйнує суспільство. Головною ж метою реконструкції історичного процесу державо- і правотворення має стати краще розуміння перспектив розвитку, що можливо через пізнання “великих благих ідей, які зумовлювали нації і зробили їх тим, чим вони зараз є, ідей, що збагатили весь світ [21, 41], і які можуть робити його і надалі кращим. Спробою реалізації саме такого підходу можна назвати вже згадані підручники російських учених В.Г. Графського, А.І. Косарева.

Проте слід зазначити, що зміни, які рзпочинаються, відбуваються дуже повільно і далеко не завжди є бажаними. Так, висловлюються побоювання, що вищезазначені підходи значно ускладнюють сприйняття навчального матеріалу першокурсниками (навчальна дисципліна вивчається за планом бакалаврату). На це хотілося б зауважити, виходячи з власного досвіду викладання навчальної дисципліни за авторською програмою [22], наступне: акцентуація розгляду загальних рис і особливостей держави і права в кожному історичну епоху, виявлення закономірностей їх прояву із застосуванням порівняльного, проблемного методів веде до різкого скорочення його об’єму, в окремих випадках – до його повторювання, але вже в контексті нових проблем. Немає потреби і перевантажувати студентів великою кількістю фактів, часто другорядних за своїм значенням. Більш за те, пошук причинно-наслідкових зв’язків в історії розвитку державно-правових інститутів і явищ зумовлює потребу знати більше, що значно активізує критичне мислення, підвищує мотивацію студента до навчання, спонукає до подальшої самоосвіти, а викладача – до нових форм співпраці зі студентом.

Тут проблема скоріше в іншому, кредитно-модульна система організації навчального процесу передбачає наявність певних навичок самоорганізації в тих, хто навчається, вже на першому курсі. Тим самим актуалізується питання про те, хто йде навчатися в юридичні виші, яка їх готовність до навчання у вищій школі, як адаптувати першокурсників до циклу юридичних дисциплін за відсутності навіть тестування з “Основ правознавства”. Ситуація, яка сьогодні склалася, вимушує викладачів, які працюють з першокурсниками, вирішувати проблеми, спричинені вадами вітчизняної шкільної освіти. Певними можливими кроками запобігання цьому, доцільно, на нашу думку, на підготовчих курсах, окрім накопичення знань з “Історії України”, “Основ правознавства” передбачити оглядовий курс з “Всесвітньої історії” або “Історії цивілізацій”, курс, який би готував майбутніх абітурієнтів до навчання, наприклад, “Основи наукової організації праці майбутнього студента”, відмова від навчального курсу з “Історії України” як обов’язкового, оскільки студенти юридичних факультетів вже мають сертифікат за результатами незалежного тестування, з першого курсу вивчають “Історію держави та права України”. Це дало б змогу без втрати часу запровадити професійно орієнтовані курси, наприклад, “Вступ до юридичної спеціальності”, “Азбука права” тощо.

Отже, проведений аналіз теоретичних джерел, власний досвід практичної реалізації вищезазначених ідей (підготовка навчального посібника [23], пошук нових форм навчальної

роботи) дають підстави стверджувати, що зміни, які розпочинаються в історико-правовій освіті майбутніх юристів, набувають незворотного характеру, оскільки мають передусім світоглядне значення. Проте існує велика кількість проблем, які потребують подальшого вивчення і вирішення. Так, у процесі роботи над авторською програмою навчальної дисципліни виявилось, що на сьогодні відсутній державний стандарт історико-правової підготовки майбутніх юристів. Відбір матеріалу для змістовного наповнення навчальної дисципліни за структурою, в основу якої було покладено основні поняття теорії держави і права, показав значні прогалини у вітчизняній історико-правовій науці. Недостатньо розробленими залишаються проблеми історичного розвитку багатьох інститутів держави і права, окремих галузей права. Потребують подальшого вивчення і більш широкого висвітлення в навчальному курсі не тільки законодавство, але і правозастосування, правова культура і особливо правосвідомість як конкретної історичної епохи, так і всього історичного розвитку людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Страхов М. Методологічні основи періодизації історії держави і права / М. Страхов, О. Криворучко // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 170–179.
2. Радзівілл О.А. Постмодернізм у найконсервативніший з дисциплін, або перспективи курсу історії держави і права / О.А. Радзівілл // Науковий вісник дипломатичної академії України. – К., 2004. – Вип. 10: Зовнішня політика і дипломатія: погляд із XXI століття, Ч. 2. – С. 261–270.
3. Резнік О.І. Періодизація історико-правового процесу: концептуальні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / О.І. Резнік; Одеська національна юридична академія. – О., 2008. – 18 с.
4. Гетьман О.М. Теоретико-методологічні проблеми історико-правової науки в працях українських вчених XIX – початку XX сторіччя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / О.М. Гетьман; Одеська національна юридична академія. – О., 2006. – 20 с.
5. Косарев А.И. О предмете истории государства и права в “классическом учебнике” / А.И. Косарев // Юридическое образование и наука. – 2006. – № 2. – С. 42–43.
6. Косарев А.И. О преподавании исторических дисциплин в юридическом вузе / А.И. Косарев // Российский юридический журнал. – 2009. – № 3. – С. 33–39.
7. История государства и права зарубежных стран: учебник: в 2 т. / [отв. ред. Н.А. Крашенинникова, О.А. Жидков]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Норма, 2008. — .—
Т. 1: Древний мир и Средние века. – 2008. – 720 с.
8. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства / В.Г. Графский. – М.: Издательство «Норма». – 2008. – 752 с.
9. Косарев А.И. Всеобщая история государства и права: [учебник] / А.И. Косарев. – М.: ЮИД “Юриспуденция”, 2009 – 504 с.
10. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права: в 2-х т. / О.А. Омельченко. – [3-е изд., испр.]. – М.: ТОН-Остожье, 2000— .—
Т.1 – 2000. – 528 с.
Т.2 – 2000. – 496 с.
11. Рубаник В.Е. История государства и права зарубежных стран: учебник для вузов. Стандарт третьего поколения / В.Е. Рубаник. – СПб.: Питер, 2011. – 544 с.
12. История государства и права зарубежных стран: [учебник] / К.И. Батыр. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Проспект, 2009. – 576 с.
13. Косарев А.И. О предмете истории государства и права в “классическом учебнике” / А.И. Косарев // Юридическое образование и наука. – 2006. – № 2. – С. 42–43.

14. Сафонов В.Е. Обзор всероссийского научно-методического семинара “Проблемы преподавания истории государства и права в юридических ВУЗах”, Москва, 16 февраля 2009 г. / В.Е. Сафонов, В.Е. Рубаник // История государства и права. – 2009. – № 9. – С. 2–5.
15. Методологічні проблеми історико-правових досліджень. Програма ХХІІІ Міжнародної історико-правової конференції (24-26 вересня 2010 р. м. Алушта). – Київ-Сімферополь, 2010. – 27 с.
16. Современный словарь по общественным наукам / [под общей ред. О.Г. Данильяна, Н.И. Панова]. – М.: Изд-во ЭКСМО, 2005. – 528 с.
17. История государства и права зарубежных стран / [под ред. О.А. Жидкова, Н.А. Крашенинниковой]. – М., 2003. – Ч. 1. – С. 8.
18. Косарев А.И. О преподавании исторических дисциплин в юридическом вузе / А.И. Косарев // Российский юридический журнал. – 2009. – № 3. – С. 33–39.
19. Дамирли М.А. Образ всеобщей истории права как науки / М.А. Дамирли // Правоведение. – 2001. – № 6. – С. 179–189.
20. Радзівілл О.А. Постмодернізм у найконсервативніший з дисциплін, або перспективи курсу історії держави і права / О.А. Радзівілл // Науковий вісник дипломатичної академії України. – 2004. – Вип. 10: Зовнішня політика і дипломатія: погляд із ХХІ століття, Ч. 2. – С. 261–270.
21. Бейли Алиса А. Проблемы человечества / Бейли Алиса А. – М.: “ЛМА”, 1997. – 169 с.
22. Бостан Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн: [програма навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн (за вимогами кредитно-модульної системи)] / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – Запоріжжя: Юридичний інститут Дніпропетровського держ.ун-ту внутрішніх справ, 2006. – 35 с.
23. Бостан Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн: [навч. посібник] / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – [2-е вид перероб. й доп.]. – К.: Центр учбової літератури. – 2008. – 730 с.

УДК 340.114: 342.56 (477)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ ЮСТИЦІЇ

Гусарева О.С., к.ю.н.

Юридичний інститут Національного авіаційного університету

У даній статті аналізуються наукові, енциклопедичні, нормативні та електронні джерела, які містять основні підходи до сучасного розуміння юстиції.

Ключові слова: законодавство, право, юстиція, реформа, судові установи.

Гусарева Е.С. ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ПРАВОПОНИМАНИЯ ЮСТИЦИИ / Юридический институт Национального авиационного университета, Украина

В данной статье исследуются научные, энциклопедические, нормативные и электронные источники, содержащие основные подходы к современному пониманию юстиции.

Ключевые слова: законодательство, право, юстиция, реформа, судебные учреждения.

Gusareva H.S. PECULARITIES OF MODERN LEGAL UNDERSTANDING OF JUSTICE / Law institute of the National aviation university, Ukraine

In this article scientific, encyclopedic, normative and electronic sources, containing the basic approaches to the modern understanding of justice, are investigated.

Key words: legislation, law, justice, reform, judicial establishments.

Юстиція – складне та багатогранне явище, відносно якого на сучасному етапі розвитку юридичної науки існують певні прогалини в науковому осмисленні змісту, залежностей,